

HORÁK, P.: Philosophy and System. *Filozofia* 37, 1982, №. 4, p. 499—504

In the paper the signification of the concept „system“ in the European rational way of thinking is analyzed where it connotes the concept „objectivity“ and is also linked with the notion „completeness“. The author demonstrates in Hegel's History of Philosophy that the systematic character of knowledge is the condition of objectivity of knowledge and so from the very beginning the concept „system“ is the condition of cognition in general.

In the end of the paper the author analyzes the problem of a philosophic system — its completeness, its open character, its self-sufficiency but also its determination by social practice.

V dnešní době se zdá být požadavek systémového přístupu zcela samozřejmým metodologickým postulátem všech konkrétních přírodních a společenských věd. Samozřejmost tohoto postulátu vyplývá ze skutečností každodenní vědecké práce, stejně jako z potřeb technologie, ale i společenské a politické organizace lidské společnosti. Děje se tak na nejrozličnějších úrovních, příklady a doklady jsou tak známé, že by jejich výčet působil triviálně. Podnětem zde byl především rozvoj kybernetiky, sám do značné míry vyvolaný určitými potřebami, o nichž se zde není zapotřebí zmiňovat. Pojem systému však s námi je mnohem delší dobu a není, jak všichni z dějin filozofie a z dějin vědy víme, nikterak výhradně vázán na současný rozvoj systémových teorií všeho druhu.

I.

Pojem systému — a zde přistupuji již k tomu, co snad může ten, kdo se zabývá filozofií, platně v diskusi o systému, systémovém přístupu připomenout — konotuje snad od začátku evropského racionálního způsobu myšlení (o mimoevropských způsobech myšlení nemluvím, neboť je neznám) pojem objektivnosti, jež je spojen a dán pojmem úplnosti. Můžeme dodat: nejen pojmem objektivnosti a úplnosti, nýbrž dokonce postulátem, požadavkem objektivnosti a úplnosti. Objektivní a úplné se přitom doplňuje a navzájem podmiňuje. Pozdržím se nejprve u pojmu objektivního, který je konotován pojmem systému a systematickosti, čili moderně řečeno, pojmem systémového přístupu. Objektivnost poznání, jejíž podmínkou je systematickosti poznání — opět ve dvojím smyslu systematickosti výkonu poznávajícího, stejně jako systematickosti ve smyslu toho, že poznávaný objekt je součástí širšího nebo vyššího systému poznatelných poznatků, který tomu, co je konkrétně poznáváno, teprve zajišťuje objektivní, nikoli nahodilou existenci — vyjádřil skvěle Hegel, když uvažoval o dějinách filozofie. V protikladu vůči politickým dějinám mají „události a činy dějin filosofie... proto tu vlastnost, že

osobnost a osobitý charakter není součástí jejich obsahu a hodnoty, jako tomu je v politických dějinách... V dějinách filosofie jsou naopak výkony tím znamenitější, čím méně má na nich podíl a zásluhu určitý jedinec, čím více vyjadřují svobodné myšlení, obecný charakter člověka jakožto člověka, čím více je tvůrčím zdrojem právě toto myšlení zbavené individuálních osobitostí.“ (1, s. 43) A dále tvrdí Hegel: „Dějiny, jež máme před sebou (tedy dějiny filozofie, P. H.), jsou dějinami sebenalezení myšlenky. A myšlenka je takové povahy, že nalézá samu sebe jen tak, že samu sebe produkuje. A ještě více: myšlenka existuje a je skutečná jen potud, pokud samu sebe najde...“ (1, s. 45) A konečně cituji z Hegela: „Kdyby byly dějiny filosofie pouze galerií různých mínění... byly by naprosto zbytečnou a nudnou vědou... Mínění je subjektivní představa, libovolná myšlenka, nápad... Mínění je mé, není to obecná myšlenka, platná o sobě a pro sebe. Ve filosofii však nejde o mínění. Člověk, který začne mluvit o filosofických míněních, prozrazuje základní nedostatek filosofického vzdělání, byť by to byl historik filosofie. Filosofie je objektivní vědou o pravdě, o nutnosti pravdy, je chápajícím poznáním. Není míněním, není soukáním jednoho mínění z druhého...“ (1, s. 51)¹ Potud tedy Hegel a jeho postulát objektivnosti dějinně filozofického poznání. Každý, kdo si přečetl Hegelovy *Dějiny filozofie*, by mě mohl ovšem namítnout, že o pár stránek dál píše Hegel o střídání jedněch filozofických systémů druhými a že tedy v protikladu vůči tomu, co jsem právě tvrdil, objektivnost poznání sama ještě nekonotuje cele pojem systému. Je sice pravda, že Hegel připouští záměnu jednoho filozofického systému druhým (1, s. 54–55), v jeho pojetí dějin filozofie však každý filozofický systém, který je eventuálně vystřídán jiným filozofickým systémem, představuje — použijí-li moderní terminologie — podsystém souhrnného systému, kterým je filozofie jako taková.

Cítoval jsem, že filozofie je Hegelovi objektivní vědou o pravdě, jež se projevuje v podobě svobodné a konkrétní myšlenky. Ta je o sobě konkrétní, píše Hegel, je ideou, jež je ve své „úplné obecnosti ideou neboli absolutním. Věda o tom je v podstatě systém, protože pravdivé je jako konkrétní, jen v sobě se rozvíjející a v jednotě se nacházející a jednající, totiž jako totalita a pouze rozlišením a určením toho, čím se liší, může být dána nutnost této odlišnosti i svoboda celku“. (2, s. 205)

Filozofii tedy chápe Hegel jako celek — jako objektivní, úplný systém. Připomíná nám tím Kanta, který jak v *Metafysických základech přírodních věd*, tak zejména v *Kritice čistého rozumu* chápe poznání i lidskou schopnost poznání jako architektonicky uspořádaný, úplný systém a připomíná nám — jak již řečeno — celou tradici filozofického chápání systému a naopak tradici pojetí filozofie jako systému.

¹ Viz rovněž ve studii J. Mukařovského *K metodologii literární vědy* z roku 1944. In: MUKAŘOVSKÝ, J.: *Cestami poetiky a estetiky*. Praha 1971, s. 184.

Tato tradice filozofického chápání systému a na druhé straně tradice pojetí filozofie jako systému by neměla být po mém soudu přehlédnuta jako pouze již historii náležející záležitost. Nejen proto, že jak jsem připomenul v prvním bodu svého příspěvku, pojem systému od samého začátku evropského racionálního myšlení konotuje pojmy objektivnosti poznání a úplnosti poznání, nýbrž proto, že je patrně od samého počátku podmínkou poznání vůbec. Každý slovník — nás poučí, že pojem systém pochází od řeckého termínu *systema*: spojení, sloučení, a to spojení, sloučení věcí, postupů částí, přičemž je význam každé části určen jí nadřazeným, shrnujícím celkem. Takto definuje pojem systému např. Eislerův *Slovník filozofických pojmů*. (3, s. 204) Velký *Larousse* definuje systém jako „sjednocení koordinovaných principů tak, že vytváří vědecký celek nebo ucelenou doktrínu“. (4, s. 123), *Velká sovětská encyklopedie* chápe systém jako množinu prvků, které se nachází ve vzájemném spojení a které vytváří určitý jedinečný celek (5, s. 1376), *Velká obecná polská encyklopedie* charakterisuje systém jako „soubor prvků, který je zevnitř plně zkoordinován a který vykazuje patrnou strukturu (6, s. 174), *Velký Brockhaus* z roku 1934 opakuje v podstatě definici Eislerova *Filozofického slovníku* (7, s. 400), obdobně jeho nové vydání z roku 1960 a konečně *Encyklopedia Britannica*, vydání r. 1970, samostatné heslo systém pomíjí — což lze buď považovat za projev toho, že pojem systém nabyl už takové váhy ve svých speciálních determinacích a užitích, že redaktoři nové řady tohoto slovníku nepovažovali za nutné uvádět obecnou definici nebo to nepovažovali za vhodné. Kdybychom v uvedených a jiných slovnících četli dál pod heslem systém, zjistili bychom, že jejich obecné definice pojmu systém, které jsem ve stručnosti reprodukoval, postihují definice, toho, co znamená pojem systému, na speciální oblasti skutečnosti, např. astronomický, fyziologický, biologický, politický, ekonomický systém, např. kapitalismu, analyzovaný Marxem atd. Tato speciální určení systémů však ponechejme stranou a všimněme si, že pojem systému je určován vždy také jeho logickým významem: je to „jednotné, podle určitého principu provedené uspořádání množství poznatků do určitého vědního celku, do určité, v sobě rozčleněné, vnitřně logicky propojené nauky, jako co možná věrného korelátu ke skutečnému systému věcí, t. j. k celku vztahů věcí mezi sebou, který se snažíme přibližně vědeckým postupem »rekonstruovat«“. Citoval jsem zde definici z Eislerova slovníku (3, s. 204), opět jen jako příklad, aniž bych se úplně ztotožnil s onou částí definice, v níž se hovoří o tom, co je to vědecký postup. O to nám v této souvislosti nejde. Jde nám však o to, že nás tato definice opět vrací ke Kantovi a že není ničím jiným, než vyjádřením oné tradice, systematického poznávání skutečnosti nebo skutečnosti, pojímané — pojímaných jako specifický systém. A v této tradici se evropskému myšlení (a jistě nejen jemu) sama skutečnost světa, Vesmí-

ru, nejevila nikdy jinak než jako určitý systém. Naopak zase způsob, jakým je možno tento svět poznat, nemohl být nikdy jiný — alespoň na půdě evropské myšlenkové tradice — než logicky systematický. A tak jestliže již antická filozofie ve svých různých školách, idealistických a materialistických chápe svět jako systém (třeba stoikové), také její způsob jak tento svět poznat, alespoň ve vrcholné podobě Aristotelovy filozofie, je logicky systematický. Je možno samozřejmě namítnout a doložit řadou příkladů z antické filozofie i filozofie pozdější, že existovala celá řada přístupů, které se nejenom nesnažily o logicko systematický přístup, nýbrž ho vědomě opomíjely. K tomu se ještě vrátím. O co se opírá tento logicko systematický přístup? O uznání skutečnosti, že nic nemůže být platně poznáno, dokud se zkoumaný celek nerozčlení v části, jejichž vzájemné vztahy budou odpovídat logicko systémovým vztahům, reálně poznáním, nebo jako nejvýš logicky pravděpodobné předpokládaným. Stejný postup musí v opačném smyslu dovolit z části složit celek. Pouze toto logicko systematické myšlení dosáhlo v dějinách evropské filozofie a vědy uznání jako racionální. Všichni dobře známe z těchto dějin skvělé vrcholy a trapné nebo tragické omyly tohoto způsobu poznání.

III.

Poslední část svého příspěvku tedy zahajuji konstatováním, že v dějinách filozofie a v dějinách myšlení vůbec stojí vedle sebe a proti sobě příklady úspěšného i zcestného užití logicko-systémového přístupu, že v dějinách filozofie a vědy nepochybně správné chápání objektivních skutečností jako systémů, světa jako systému vedlo také k metafysickým ontologiím, že samo pojetí filozofie jako systému, filozofické činnosti jako logicko systematické činnosti atd. mnohdy nedovedlo a nemohlo zabránit idealistickému výkladu základní filozofické otázky. Toto jsou známé skutečnosti, jejich vysvětlení však leží jinde než ve faktu tisíciletého úsilí evropské filozofie pochopit svět jako objektivní, celistvý systém. Naopak, a zde se vracím k první části svého příspěvku, žádný ze známých nemarxistických filozofických systémů v tomto úsilí neuspěl. Odpověď na otázku, proč tomu tak je, není možno hledat v triviálním vysvětlení, že kdyby tomu tak bylo, nebylo by již zapotřebí filozofie, nýbrž v tom, že sám úspěch určitého filozofického systému v tom, aby dosáhl co největší úplnosti, ho odsuzuje k relativnímu neúspěchu. Jestliže jsem tedy na začátku řekl, že pojem systému konotuje v dějinách filozofie pojem objektivnosti a úplnosti, docházím nyní k zjištění, že dosažení úplnosti se — pokud jde o *filozofický systém* — rovná jeho soběstačnosti a tedy uzavřenosti. Jakmile je však dosaženo soběstačnosti a uzavřenosti systému, přestává systém plnit svou nejdůležitější roli, totiž roli adekvátní informace o skutečnosti. Zde se otevírá styčné pole mezi filozofií a systémovým přístupem konkrétních věd, pole, které

vyznačil Marx, jehož známou tezi o Feuerbachovi můžeme chápat také jako výzvu filozofii (8, s. 213—217), aby zůstala v aktivním spojení a spolupůsobení se světem, v němž se nachází. V tomto smyslu také chápe dialektický materialismus poznávací a revoluční roli strany a dělnické třídy.

Zpětná vazba, která je charakteristickou vlastností moderních kybernetických systémů, skutečně u tradičních filozofických systémů chybí. Bylo by však omylem domnívat se, že chybí v myšlení zcela. Její roli v dějinách evropského myšlení přebíraly mnohdy až destruktivně působící antisystémy a antifilozofie, které se právě uzavřenosti filozofického systému bránily. Často i iracionalistickou anti-logicko-systematickou formou. A konečně nesmíme zapomínat na roli všech mimovědních forem poznání, jako jsou umění — výtvarné i slovesné — a formy každodenní, běžné komunikace mezi lidmi. Všechny tyto formy jsou pochopitelně přístupné vědeckému, logicky systémovému poznání a lze je chápat jako systémy *sui generis*. Ale přesahují je a doufejme, že i v budoucnu je budou přesahovat, protože totální poznávací systém, který by v sobě obsáhl všechno, by zahubil nakonec i svého nositele, totiž vlastní společenskou praxi. Skutečnost musí vždy přesahovat teoretické systémy, kterými se ji v jejích dílčích projevech snažíme zachytit. Této skutečnosti si musíme být stejně vědomi jako toho, že — v duchu zmíněné Marxovy teze — skutečnost nebo její dílčí projevy pomocí systémů nejenom zachycujeme, poznáváme, nýbrž i měníme.

LITERATÚRA

1. HEGEL, G. W.: Dějiny filosofie I. Praha 1961.
2. HEGEL, G. W.: Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften. § 14, cit. dle Eisler, Wörterbuch d. philosophischen Begriffe III. 4. vyd. Berlin 1930.
3. EISLER; Wörterbuch der philosophischen Begriffe III. 4. vyd. Berlin 1930.
4. Larousse. Sv. 10, 1964.
5. Bolšaja encyklopedija. Sv. 23, 1976.
6. Wielka Encyklopedia Powszechna. Sv. 11, 1968.
7. Der grosse Brockhaus. Sv. 18, 1934.
8. MARX, K.: Teze o Feuerbachovi. In: MARX, K. — ENGELS, B.: Vybrané spisy 1, Praha 1976.

ФИЛОСОФИЯ И СИСТЕМА

Петер Горак

В статье анализируется значение понятия „система“ в европейском рациональном способе мышления, где отсутствует понятие объективности и где понятие системы связано с понятием полноты. Автор на примере „Истории философии“ Гегеля показывает, что условием объективности познания является систематичность познания, следовательно, понятие системы с самого начала является условием познания вообще.

В заключении статьи автор рассматривает проблему философской системы, ее замкнутость, открытость, независимость, но в то же время обусловленность общественной практикой

PHILOSOPHIE UND SYSTEM

Petr Horák

Im Aufsatz wird die Bedeutung des Systembegriffs in der europäischen rationalen Denkweise analysiert, wo er den Begriff der Objektivität konnotiert und ist mit dem Begriff der Vollständigkeit verknüpft. Der Vf. zeigt anhand Hegels Geschichte der Philosophie auf, wie zur Bedingung der Objektivität der Erkenntnis die Systemhaftigkeit der Erkenntnis gehört und so stellt der Systembegriff von allem Anfang an die Bedingung der Erkenntnis überhaupt dar.

Abschliessend analysiert der Vf. das Problem des philosophischen Systems, seine Abgeschlossenheit, Offenheit, Selbstgenügsamkeit, aber gleichzeitig auch seine Bedingtheit durch die gesellschaftliche Praxis.